

Hárs József:

EGY ŐSTEHETSÉG SOPRONBAN

(Joós Sándor élete és versei)

Én tudom,
Nincs mit dicsérni rajtam,
Mert a jónak rossz,
A rossznak mindig jó voltam.
Joós Sándor: Vallomás

Az egykori városi tűzoltó ma nyugdíjas gyári munkás Angliában. Ott kevesen ismerik: itthon elfelejtették.

Tájékozatlanságuk érthető: több mint három évtizednyi hallgatás után csak az utóbbi években szenteltek neki néhány sort. „Parasztköltő” – határozza meg Kovács József László 1980-ban, a Soproni Füzetekben. Ugyancsak ő az, aki – két évvel később – a magyar irodalomtörténet bibliográfiájának szerkesztőitől kéri számon Joós adatainak közlését. Augusztinovicz Elemér szinte csak felsorolásban szorít helyet részére a Soproni Frankenburg Irodalmi Körről szóló dolgozatában (1982.), míg Hegedűs Sándor 1984. évi pályázata keveset mond, s nehezen hozzáférhető.¹

Ezek ismeretében talán nem lesz fölösleges, hogyha életútját és – lényegében 1945 nyarával záruló – költői pályáját felvázoljuk és elemezzük. Jelenség tanulságokkal, amint az a következőkből, remélhetőleg, kiderül.

+

A Répce menti Nagygeresd, ahol Joós Sándor született, és gyermekkorát töltötte, ma Vas megye sárvári járásához tartozik. (Akkori közigazgatási beosztása a Sopron vármegyei Csepreghez kötötte.) Ez a kisközség az 1928-ban hozzácsatolt Kisgeresddel együtt se számlált soha 650-nél több lakost, 1910-ben például 475-en, 1929-ben 480-an lakták. Virágzott a kisipar, de legtöbben az első osztályú, zsiros földet művelték.

Katolikus és tágasabb evangélikus temploma egyaránt műemlék. Előbbi szentélye a XII. századból való, utóbbi építésére az 1780-as évek szabadabb szelleme adott lehetőséget.

Határa javarészt nagyobb birtokosok kezén volt. A nemességét Zsigmond királytól származtató Mesterházy család kastélya az első világháború után épült. „Tornyával korábbi ízlés emlékezetét idézi” – írja róla Csatkai Endre 1941-ben.

Történetünk idején az 1873-ban született dr. Mesterházy Ernő a földesúr, a Horthy-korszak felsőházának tagja².

Szolgálatában áll a hosszú hajú ostoros béres, Joós István (szül. 1865. nov. 11.)³, „kemény gerincű, dacos koldus fajta”⁴. A jobbágy ősök formálták ilyenné, meg talán a sárvárról kisugárzó protestáns hagyományok. Ő Népszavát szeret olvasni, elsőszülött fia vöröskatonának áll be tizenkilencben, s elesik a román fronton, 18 éves korában.

¹ Kovács József László: Nyugati Őrszem /1938—1944/. Soproni Füzetek '80. 189. lap; Kovács József László: Botka Ferenc—Vargha Kálmán: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905—1945. Személyi rész I. /A—K/ 6. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1982. Soproni szemle XXXIX. /1985/, 380—381. lap; Augusztinovicz Elemér: A Frankenburg Irodalmi Kör hét évtizede /1877—1949/. Soproni Szemle XXXVI. /1982/, 297—298. lap; Hegedűs Sándor: A Soproni Frankenburg Irodalmi Kör története /1876—1949/. II. köt. 329. lap. /Kézirat a soproni levéltárban./

² Farkas Mihály: A nagygeresdi ág. hitv. evang. Gyülekezet története. Sopron, 1885, 64 lap; Csatkai Endre: Sopron-vármegyei várak, kastélyok és nemesi kúriák: Iván /gróf Széchenyi/, Nagygeresd /Karcsey és Mesterházy/, Sajtoskál /Losonczy/. Soproni szemle V. /1941/, 53—56. lap; Horváth László /szerk./: Ősi sopronmegyei nemzetségek. Sopron, 1940. Mesterházy Ernőről: 464—465. lap.

³ A családra vonatkozó anyakönyvi adatokat ld. külön.

⁴ A Nem tudom c. versből, ld. jegyzék 68. ssz.

Megbélyegzett család, pedig az anya, a „szent asszony”, (Németh Lídia, szül. 1871. márc. 15.), szorgalmasan forgatja a bibliát⁵, s abból mondja meséit gyerekeinek. Sokan vannak. Tíz születik erre a világra, közöttük egy ikerpár. Sándor a kilencedik.

+

1911. szeptember 28-án született.

„A napokat áldom és az esztendőket, amik úgy neveltek, mint a gyomot a kertek szöglete” – írja gyermekkoráról⁶. Szinte nincs verse, melyből ne érződne, milyen mély nyomot hagytak benne az első, még játékos évek. Ennek ellenére nehéz történeti rendet teremteni az események között.

Öccse és egy iskolatársa úgy emlékezik rá, hogy igen jóeszű tanuló, de mindig zárkózott. Családjával szemben is. Kijárta a hat elemet, azután anyja, amint az akkor szokásban volt, elszegődttette szolgagyereknek. Tehénbojtár Nemesládonyban, majd a Nagygeresdtől nem messze lévő, de már akkor is Vas vármegyéhez tartozó Hegyfalura került. Vagy még Nagygeresden, az iskolaévek befejeztével, vagy már az igen keserves első hegyfalui év után (ez volt élete legnehezebb időszaka), szülei megpróbálták rávenni földesurukat, hogy taníttassa tovább a fiút; még egy magas evangélikus egyházi méltóság is közbenjárt az érdekében, hiába, mert Mesterházy nem akart magának ellenséget nevelni.

Következő hegyfalui munkahelyén már sokkal emberségesebben bántak vele. Itt kezdte a rigmusfaragást. Gazdájának ügyvéd testvére felfigyelt rá, s beajánlotta a körjegyzőnek, Szerdahelyi Lászlónak, aki megkísérelt pénzt felhajtani a taníttatására. A legény idegennek számított a faluban, nem áldoztak rá, inkább csúfolták, mire gúnyverset írt róluk. Ezt a jegyzői irodában sokszorosította valaki⁷.

Hogyan jutottak el versei Hegyfaluról Szombathelyre? A Nyugatmagyarország c. ottani politikai lap 1928. december 10-i számában egy –y. szignójú szerző örömteli ismertetést ír Uj parasztköltő tűnt fel Vas megyében címmel. „Egy egyszerű hegyfalusi kocsislegény, aki eddig közel száz verset írt” - olvashatjuk az alcímben. „A napokban egy kötetre való verset kaptam a kezembe. Megvallom, meg sem néztem őket ... Csak akkor figyeltem fel ezekre a versekre, mikor tudtomra adták, hogy azt [!] egy egészen egyszerű ... falusi parasztyerek írta” – kezdődik a cikk. Egyértelmű, hogy Joós nem találkozott személyesen – y. –nal. Joós maga úgy emlékszik vissza, hogy a hegyfalui vendéglős fia, Horváth László⁸, jelentette meg”első verseit. Ez a Horváth László 1907-ben született Hegyfalun, Szombathelyen járt középiskolába, majd a fővárosban, a közgazdasági egyetemen tanult, és közben újságíróskodott. 1928-ban vette át a szombathelyi Nyugatmagyarország szerkesztői posztját. A visszaemlékezés lényegében helyes, ám sem az nem következik belőle, hogy felfedező és felfedezettje akkor már személyesen találkoztak volna (a jegyző is átadhatta a verseket), sem az, hogy –y. egyenlő Horváth Lászlóval.

⁵ A szent asszonyról „ld. Aludj, anyám!, jegyzék 6.szsz., Csendes kis zugban bibliáz anyám” a Ki tudja, holnap? C. verséből, jegyzék 23. szsz.

⁶ A kovász éneke kezdete. Jegyzék 163. szsz.

⁷ Öccse, János, emlékszik a kezdő sorokra: A suszterműhely zugába / Három paraszt ül magába / Mind oly bölcsnek tartja magát, / Vígán pödri a bajuszát / Mind a három ...” A gúnyvers írója a továbbiakban azt is kétségbe vonja, hogy ez a három ember magyar, inkább Szvatopluk utóda. Elképzelhető, hogy ezek után még kevésbé segítették, viszont az elfogult hangú ítéletalkotás tetszhetett a jegyzőnek.

⁸ Horváth László adatait ld. Horváth László—Madarász Gyula—Zsadányi Oszkár /összeáll./: Sopron és Sopron vármegye ismertetője 1914—1934. Székely és Társa, Sopron, 1934. 207. lap.

Inkább valószínű, hogy a cikkíró: Nowinszky Rezső⁹, aki újságírói pályáját Szombathelyen kezdte, a Hír c. politikai napilap belső munkatársaként, s egy ideig a Nyugatmagyarország szerkesztője is volt. 1930-tól már nincs Szombathelyen. Később a Soproni Noteszban, majd az Uj Sopronvármegyében találkozunk cikkeivel (általában teljes névvel) és az -y. szignóval is.

Joós szombathelyi felfedezése beleillik abba a képbe, amely a két világháború közötti évek közvéleményében kialakult az östehetségről. Olyasmiről van szó, hogy a romlatlan falusi magyarság, az őserő, a nemzet megújulásának letéteményese egyúttal egzotikum is. A rátalálás és az illetékesek gondjaiba ajánlás nem akkora fáradság, mint kitartó aprómunkával segíteni az elnyomott nép sorsán¹⁰.

Szombathely kultúratanácsnoka (1941-től polgármestere) az Osz Iván néven verselő, és a soproniakkal is kapcsolatot tartót Mészáros Hugó. Szerencés kézzel választotta ki városának Bakó Józsefet (szintén zsellér származású, mint Joós), akinek már 1927-ben önálló kötete jelent itt meg. (Sopronban csak 1930-ban.) Melléje egy szürkébb egyéniséget már nem lehetett állítani.

Legényünk megérte, hogy még kétszer fedezzék föl, de ez már Sopronban történt, ahová Horváth 1929-ben, Joós 1931-ben, Nowinszky pedig 1933-ban költözött.

+

Hegyfalun végre sikerült a kastély átépítésénél munkát találnia a költőnek. (A kastély új tulajdonosa még továbbtanulását is biztosította.) Magánúton elvégezte a polgárit, az első két osztályból Körmenten vizsgázott 1929. december 21—30-án, a harmadikból Szombathelyen 1930. június 24-én, a negyedikből ugyanitt 1931. január 13-án¹¹.

Állást azonban nem kapott, legfeljebb kapálhatott vagy aratott, s ősszel elindult, hogy messzebb próbáljon szerencsét. Még ebben az évben a város kapujában. Sopronba érkezett¹². Miért éppen ide? Talán Horváth László nyomában járt, de a szorosabb kapcsolat még mindig nem bizonyítható. Valamikor az év végén vagy a következő év első napjaiban beállított a Soproni Hírlap szerkesztőségébe, ahol a hegyfalui vendéglős fia belső munkatársaként, és egyben a Soproni Notesz c. társadalmi, kritikai riportlap szerkesztőjeként dolgozott. (Ez a lapocská egy időben, mint a Soproni Hírlap melléklete, ingyen járt az előfizetőknek.) Ennek a halk kopogtatásnak az eredménye egy vers és az azt kísérő némi kommentár megjelenése volt. Utána mélységes mély hallgatás¹³.

Az igazi felfedezés dátuma 1933. augusztus 18., illetve előtte valamelyik forró délután. Színhely: Sopron évszázados nyilvános parkja, az Erzsébet-kert, ahol az árnyas gesztenyék alatt közkedvelt vendéglő húzódott meg. Horváth itt szemlélődik, Joós pedig dolgozik. „Ha kifogy a jégen egy hordó, újat tesznek a szerkénybe, ez a háziszolga dolga, ő gurítja elő hordókat, bozontos fejű, fiatal legény, fehér kötényben. Fehérnek mondott kötényben. Egy kicsit lomha, ahogy ott mozog, de ereje az van ... Keveset beszél ez a legény, csendben tesz-

⁹ Nowinszky Rezső adatait ld. Horváth László—Madarász Gyula—Zsadányi Oszkár i. m. 220. lap. Operettek szövegírója is volt. A felszabadulás után az Uj Sopron élére került. – Feljegyzésre érdemes, hogy a Frankenburg Irodalmi Kör 1928. dec. 1-jén / és már egyszer előbb is/ műsort adott Csepregen, ahol Szentimrey is szerepelt. Vö. az 58. jegyzettel

¹⁰ Példák a felfedezésekre: Benkő László: Versfaragó vagy versmondó c. előadása a Körben egy rábatamási 70 éves „östehetségről”, bizonyos Varga Györgyről. UjSvm. 1943. jan. 29. 3. p. és: Bemutatunk egy östehetséget: a szili származású Varga Máriát. UjSvm. 1943. máj. 15. 3. p.

¹¹ A Szombathelyi Á. S. K. Polgári Fiúiskola értesítője az 1929—30. évről, XLIV. Év. Közli Tóth Kálmán igazgató. Dunántúli Nyomdavállalat Rt., Szombathely, 1930, 77. lap. Az 1929—30. tanévben magánvizsgálatot tett tanulók névsorában Joós Sándor III. o. tan.

¹² Megálltam a város kapujánál ...”, ld. 76. Kapunál. P. 16.

¹³ Szabad-e?, jegyzék 4. szs., a Hírekben kommentárral. Nevét itt Jónak írják.

vesz, tisztogat, háziszolga, csapos is egyszemélyben ... odajött hozzánk, amikor éppen indultunk kifelé a kertből, > szerkesztő úr kérem < - mondta szerényen, ahogy odaállt elénk > ezeket odaadnám, versek, én írtam Í. Egy étlap szétvágott darabjait nyújtotta felénk, arra írta a verseket, rosszul faragott ceruzával ...” Joós tehát felismerte Horváthot, egyébként semmi célzás arra, hogy ez már a második vagy netán a harmadik találkozásuk lenne¹⁴.

+

Joós úgy emlékszik vissza, hogy „közben” összejött Horváthtal, aki akkor már nős volt. Hogy állítását pontosabbá tegyük: a római katolikus Horváth 1935. március 20-án vezette oltárhoz a zsidó származású Lederer Gertrudot¹⁵.

Joós így folytatja: „Lederer Trudy nagyon művelt és okos asszony volt.” Férjével a Soproni Hírlap szerkesztőségében dolgozott, s 1935-ben szerkesztőként jegyzi a Soproni Notesz¹⁶. Mindig jók voltak Joóshoz, lakásukra is többször föl hívták. Sok estét töltött el velük a szerkesztőségben, amely második otthonává vált. Munka után ott gépelte le verseit. A két utóbbi mondat nem egészen pontos, mert igazi otthona nem volt, s állandó munkája sem. Ne feledjük, hogy az 1929—33 közötti gazdasági válság Sopront is sújtotta. Először a megyében a parasztok, kisiparosok elszegényedése, vagy egyenesen tönkremenetele akadályozta a fiatalok munkába állását, majd a város üzemei kezdtek – megrendelés hiányában – csökkenteni termelésüket, s ezzel munkáslétszámukat is. Sopronban a munkát keresők száma 1932 végén a legmagasabb (1259), közülük csak 546-ottudott álláshoz juttatni az állami munkaközvetítő. Ez az érték a kerek 36 ezres lélekszámhoz viszonyítva jóval kevesebb, mint a környező városoké. Ami részben azzal is magyarázható, hogy a város vezetői igyekeztek kenyeret biztosítani, természetesen elsősorban a helybelieknek. Ha másként nem, hát inségmunkával, amelynek Sopronban volt a legmagasabb az órábére¹⁷.

Joós ettől az mentette meg, hogy 1933 októberében katonai szolgálatra vonult be a m. kir. példásan hazafias munkásságáért és buzgalmaért”, dicsérő elismerést kapott. Rangja ekkor már az örvezetőnek megfelelő főtüzer. Ennek ellenére úgy emlékszik vissza, hogy őt a katonaságtól kirúgták. Mivel később behívják még, majd Erdélyi emlékérmét is megkapja, ez inkább úgy értendő, hogy nem véglegesítették, s így ismét kenyér nélkül maradt¹⁸.

1935. december 12-én földműves-napszámoként írja alá a Soproni Hírlapban megjelent versét. Hogy a „tüzesekintetű, de rongyosruhájú fiatalember” ekkor éppen hol dolgozhatott, arra némi támpontot nyújt ugyanennek a lapnak 1936. február 28-i cikke. Eszerint katonaság után „Szolnoky Dezső kir. kormányfőtanácsos vette pártfogásába”¹⁹. A cikk különben azt jelenti be, hogy „az erősakarátú fiatalembert behívták [pontatlan fogalmazás, erről nem lehetett szó!] rendőrnek és Budapestre távozott”.

„Mi tudjuk róla, hogy nagy tehetség, írják -, bízunk benne, hogy most már nyugodtabb légkörben ... tudnak szellemszárnyai kibontakozni.” A bizakodás korai volt, március 15-én

¹⁴ Horváth László: Jós !/ Sándor, a háziszolgaköltő sört csapol az Erzsébet-kertben, söpör, zsurok és verseket ír ... Soproni Hírlap /a továbbiakban SH./ 1933. aug. 18. 2. p. Az Erzsébet-kerttről ld. Munkásmozgalmi emlékhelyek Győr-Sopron megyében. Győr, 1986, 213—214. lap.

¹⁵ Soproni házassági anyakönyv 1935., 58. tétel.

¹⁶ Soproni Notesz V. évf. /1935/ 12. sz./dec.14./, a Soproni Városi Levéltár-ban /a továbbiakban: SVL/.

¹⁷ A munkanélküliségre ld. Baranyai Lenke: Sopron és vidékének munkásmozgalma 1929—1933. Győr, 1982. c. munkáját.

¹⁸ Eredeti oklevél alapján /Soproni Liszt Ferenc Múzeum kézirattára/. Az Erdélyi Emlékermet a kék szalaggal az 1940. szeptemberi bevonulásban részt vettek kapták. Az előlapon Mátyás király feje, születésének 500. évfordulója alkalmából /Szalay Pál Sopron, udvarnoki u. 4. közlése/. Még megvizsgálandó, hogy orvosi vélemény szerint balszeme „nem használható”, ld. 24. jegyzetet.

¹⁹ Szolnoky az Esterházy hercegi hitbizományának 1922 óta központi igazgatója, kultúrtechnikus, szül. a vas megyei Rum községben 1876-ban. Családi háza /Sopron, Május 1. tér 14./ ma úttörőház. Adatait ld. Halász H., Imre /szerk./: Soproni és Sopronmegyei fejek. Sopron, 1930. 253. lap.

már jelenteniök kell, hogy „nem lehet állami ember a soproni munkásköltő, ... az orvosok ugyanis a fiatalember egyik szemét gyengének találták”. Nem maradt kenyér nélkül, mert „szolgálatába fogadta az Esterházy-uradalom egyik ipartelepe”.

Közi-Horváth Miklós hírlapíró²⁰ előadást tartott Joósról az Irodalmi Körben; 1937. február 16-án ismertetik a Soproni Hírlapban. Ebből megtudjuk, hogy már kórházi napszámos. Dr. Khoór Ödön kórházi főorvos, kéziratgyűjteménye számára, eredeti és gépelt kéziratokat kap 1937 nyarán a költőtől. A gyűjteménybeli megjegyzés szerint ekkor kórházi portás. A főorvos int lelkes irodalombarát mindig szívesen látta Joóst a lakásán, ahol elbeszéltek és bízatta²¹. Maga Joós így emlékezik vissza kórházi munkájára: „Voltam ott kerti munkás, fűtő, portás, míg ki nem adták az utamat, mert nem voltam hajlandó besúgónak lenni.”

Közben megjelent első verseskötete, a Porszemek, annak a nyomdának a kiadásában, ahol a Soproni hírlap is készült. Ez 1937 karácsonya előtti napokban történt. Csaba József december 28-án közölt hosszú kritikájában kitér Joós körülményeire is²². Ebből idézünk: „... és most a soproni kórházban, betegágyak árnyékában dolgozik keményen egész nap, és késő este, homályos lámpafénynél, kicsi szobában, versei tüzénél melegíti fiatal életét.” Mint kórházi fűtő (lakik: Győri u. 15., vagyis a város tulajdonában lévő, több pavilonból álló Erzsébet-kórház területén) folyamodik városi vámőri állásért, 1938. június 10-én. Ügyét kedvezően intézik el: a fogyasztási adóhivatal vezetője 1938. szeptember 17-én osztja be, a vámszedői teendők elsajátítása céljából, valamelyik vámházhoz²³.

Csakhogy addigra már másik kérvénye is „fut”. A haláleset miatt megüresedett városi tűzoltói állásra tizenketted magával adta be pályázatát, 1938. augusztus elején. „Ugy tudjuk – írják a soproni Hírlapban -, hogy különösen egy városi üzeni alkalmazott várja reménykedve a polgármesterdöntését, mely meghozhatja számára a családalapítás lehetőségét és a rímek születésének boldogságát.”²⁴

Erre azonban még várni kell.

A fogyasztói adóhivatal főnöke jelenti, hogy Joós Sándor városi vámszedő 1938. október 17-én bevonult. Rövid időre. Majd 1940. május 27-én ismét katonai szolgálatra kell

²⁰ Közi-Horváth Miklós író és hírlapíró, Agyagosszergényben született 1896-ban. 1925-ben jött Sopronba, a SH. Belső munkatársa, majd – 1933-tól – felelős szerkesztője. Ld. Horváth László—Madarász Gyula—Zsadányi Oszkár i. m. 207. lap. A katolikus klérus erős befolyása alatt /testvére dr. Közi-Horváth József pápai kamarásnak/.

²¹ A kéziratgyűjtemény magántulajdonban van. Ld. 70. sz. jegyzetet.

²² Csaba József: Joós Sándor versei: Porszemek. Sopron, 1937. Székely és Társa kiadása. SH. 1937. dec. 27. 3. p. Csaba Józsefről ld. Kovács József László: Nyugati Őrszem... 184. lap., Soproni Szemle XXXI /1967/, 64. lap és Soproni Füzetek '86. 141, 145—149. lap.

²³ Folyamodványa: SVL. 10857/1938. jún. 14.; elintézés: 14769/1938. I. véghatározat; beosztása: 16739/1938. szept. 17.

²⁴ SH. 1938. aug. 11. Kérvényének dátuma aug. 4. /lakik Győri u. 15./ ... évek óta a legnagyobb nélkülözések között élek, a legnehezebb fizikai munkával megkeresett filléreimből még öreg szüleimet is el kell tartanom ... menyasszonyom van, akivel a legcsekélyebb fixfizetést biztosító állás elnyerése esetén megesküdnénk.” SVL. 14165/1938. aug. 4. A kérvényhez a városházán, az eljárás során, csatoltak egy levelet, amelyet Huber, a kórház szemészetének főorvosa 1938. szept. 14-én írt, vlsz. A tisztí főorvosnak. Ebben, annak érdeklődésére válaszolva, leszögezi: ... a beteg jobb szeme üveggel javítható, s épnek mondható. Ezzel szemben a bal szemem a nagyfokú rövid és gyengénlátóságán kívül myoposchrioditise /rövidlátásból eredő érhártyagyulladás/ is van. Ez a szem nem használható! ... szerény véleményem szerint ilyen kényes hivatásnál a katonai v. legalább autósoknál szokásos látásélesség kívánatos ... - talán más beosztást kaphatna – de nyugodt lelkiismerettel pont a tűzoltói teendők elvégzésére – alkalmatlannak kell minősítenem. Esetleges balesetnél a városnak nagy terhet is jelenthet. /Katonai minősítés – csak segédszolgálatra szólhat a jelenlegi szabályzat szerint!/, „Mégis felvették, sőt letette a gépjárművezetői vizsgát is /ld. a 41. sz. jegyzetet/, ez csak a város illetékes vezetőinek /vezetőjének/ jóindulatával magyarázható.

jelentkeznie²⁵. A tüzekek nem sokkal később megindulnak Erdély felé. Annak a válságnak a heteit éljük, amelyet a második bécsi döntés zárt le augusztus 30-án.

1940. október 7-én, versbe öntött erdélyi élményekkel, jelentkezik újra munkára. A cefremennyiség összeírására alkalmazzák kisegítő munkaerőül a fogyasztási adóhivatalban. Javadalmazása munkanaponként 3 P²⁶.

Végre közölheti az újság, hogy a költőt a polgármester a soproni városi tűzoltósághoz tűzoltó újonccá kinevezte. A hír 1940. november 19-én látott napvilágot. Ez eskütételének napja is. Havi illetménye, lakáspénzzel együtt, 96 P 68 f²⁷.

Ekkor már egy éve nős. A soproni házassági anyakönyv bejegyzése szerint a kapuvári születésű Faragó Jolánnal kötött házasságot. 1940. október 22-én, kivételes méltányosságból, 100 P-t utalnak ki családjának élelmezési költségeire. Ezt még katonai szolgálataival „érdemelte ki”²⁸.

II

Szeressetek engem,
hogy én is az legyek,
ami szeretnék –
ember-,
mint a többiek.
J o ó s Sándor: Szeressetek
engem ...

Életénél nem kevésbé göröngyös költői elismertetésének útja sem. Versei 1936 óta elég sűrűn sorjáznak a Soproni Hírlap hasábjain. Visszaemlékezése szerint: „Most már, ha egy vasárnapi számban nem volt versem, az olvasóktól tucatszámra kapták a hiányoló leveleket.” Ez csak akkor nem túlzás, ha a levéltárban csupán mutatóban meglévő Soproni Noteszra is értendő. Mert egyébként inkább a kéthetenkénti megjelenés a jellemző. 1938-ra az sem.

Valami történhetett a szerkesztőségben belül, lehet, hogy a zsidótörvényekkel kapcsolatban, amiért Horváth Lászlóék kiváltak, s 1939 végén a liberálisabbnak mondható délutáni laphoz, az Uj Sopronvármegyéhez szerződtek. Ez akkor, október 4-ével, indult a korábbi Sopronvármegye utódjaként, a Kolozsvárról ide származott Szentimrey Lajos ügyvéd szerkesztésében²⁹. Horváthék hívták magukkal Joós is. Valóban, a Soproni Hírlapban 1939. október 15-én jelent meg utoljára verse, december 24-én először az Uj Sopronvármegyében.

A haladó szellemű, Volksbund-ellenes Nyugati Őrszem c. diáklap³⁰, melynek lelke Csaba József líceumi tanár volt, pártfogásába vette Joóst, felléptette sajtóestjén. „A dunántúli magyar falú levegője áradt ezekből a költeményekből.” Egy diák lelkes verset írt hozzá „Szántunk együtt!” címmel³¹.

Többször szerepel a Frankenburg Irodalmi Kör különböző alkalmain, vagy legalább szavalják verseit. „Az irodalmi kör elismeri a népi irodalom és a népi írók értékét, semmi ok sincs arra,

²⁵ SVL. 18755/1938. okt. 18./ nov. 20-án már verse jelenik meg az újságban, vlsz. a szerkesztőségben tisztázta le/, másik bevonulása: SVL. 09640/1940. jún. 1.

²⁶ SVL. 19356/1940. I. sz. Ideiglenes kisegítő vámszedő”.

²⁷ Eskütételi jkv.: SVL. 21960/1940. nov. 19. és hatósági erkölcsi bizonyítvány, mellékletként.

²⁸ SVL. 19947/1940. okt. 22. Házasságát 1939. nov. 11-én kötötte a kapuvári Faragó Jolánnal. Akkori lakása: Sopron, Kossuth L. u. 30., ld. még külön is.

²⁹ Ld. Varga Imréné: Adalékok a Sopronban és Sopron megyében megjelent magyarnyelvű újságok történetéhez. Soproni Szemle XXII. /1968/, 155—160. lap.

³⁰ A lapról ld. Kovács József László: Nyugati Őrszem .. /a továbbiakban NyŐ./.

³¹ A sajtóestről NyŐ III. évf. /1939/ 2. sz. Borító III., Uj sopronvármegye /a továbbiakban UjSvm./ 1939. nov. 7. 3. p. és dec. 20. 3—4. p. A vers: Huszti Pál: szántunk együtt! NyŐ. III. évf. /1939/ 2. sz. 13. lap.

hogy ezek bemutatása elől elzárkózzék, Bakó Józsefet, Joós Sándort jóval a népi irodalom fogalmának kialakulása előtt már felkarolta ...” – nyilatkozzák a Csabáékkal és a „Soproni Fiatalok”-kal folytatott polémia közepette³². Csaba is a népi írók, költők táborához csatlakoztatja, a Porszemek c. kötete alapján.

Erdélyi Tiborban, a Kör új főtítkárában, Joós igaz barátira talál. A m. kir. „Rákóczi Ferenc” reáliskolai nevelő intézet nevelő tisztje maga is népi ihletésű költő: tüzes, erősen irredenta verseivel nagy sikereket arat a város irodalmárai körében. „Nála mindig otthoniasan éreztem magam. Barátságát mindig őszintének éreztem” – állapítja meg Joós, közel öt évtized múltán. (Sógornője Erdélyiéknél házmesterséget kapott.)³³

Nem így Berecz Dezsőét, aki int a Kör alelnöke, ill. 1943-tól elnöke, mindig hangsúlyozta vele szemben a közöttük lévő társadalmi különbségeket. „Lelkileg sohasem jutottam közel hozzá. Túlságosan érezte velem az osztálybeli magasabbrendűségét. Egyszer kértem tőle szívességet. Az időben súlyos lelki válságon mentem keresztül. Szerettem volna kikapcsolódní. Azt kértem, vigyenek magukkal Marosvásárhelyre. Nem akartam mást, csak egy kis kikapcsolódást. Ő kereken visszautasított.”³⁴ A lelki válság oka valószínűleg az lehetett, hogy családirház-terve összeomlott (1934. május 5., a Kör túsója május végére esett). Pedig ezek az évek a soproni szellemi élet pezsgésének, virágzásának esztendei. A képzőművészetben az akvarellisták (Soproni Horváth József, Mende Gusztáv, Mühl Aladár, Wosinszky Kázmér stb.) nagy nemzedéke rendezi sorra kiállításait, művésztelepét, működteti rajziskoláját, éli köri életét; a fotóművészek egymás után aratják itthoni és világsikereiket (amerikai kimutatás szerint a harmincas évek végére a világranglista 10. helyére érdemesek): a Liszt Ferenc Zeeegyesület zenekara, kórusa, kamarazenészei, iskolája, hazalátogató nagyságai (Báthy Anna, Scholz János, Takács Jenő stb.) élénk zenei élet fenntartói, mélyen be a háborúba, álélendő, nagy közönséggel; az irodalomban Becht Rezső, Molnár József, és mások alkotásai jelentik a vonzerőt, az ország neves íróinak vendégszerepléseivel együtt, irodalmi estjeiken, melyeket kamaraestek, pályázatok, önálló kötelek, lapalapítási kísérletek egészítenek ki.

Például Komor Géza Irodalmi Magazin-ja 1936-ban (Felelős szerkesztő: Nowinszky Rezső), melynek bevezetőjében Mészáros Sándor A soproni író címmel eképpen fogalmaz: „A soproni íróra néha rácsodálkoznak Pesten: > Ön az? Ön írta? Miért nincs Ön Pesten? A soproni írónak ez az úgynevezett >pesti< problémája. Sokszor meg az itthoni értetlenség, rosszmájúság, éppen a napról-napra seregestől lovaggá ütött ballaszt részéről, amely lehúzza a maga víztintás színvonalába. Tehát éppen a bősámú >vidéki< író. Uj lap programbontásakor első soproni írói érdek a nem-vidéki színvonal.” (I. évf. 1. sz. 3. p.) S ennek az Irodalmi Magazin-nak tartalomjegyzékében megjelenik Joós neve is. Mese c. verse a 3. számból kimarad ugyan, ám a 4.-ben olvasható (109. lap). A borítón értékeléssel: „Joós Sándor a Dunántúl Sértő Kálmánja. Izmos tehetségű parasztköltő, akinek írásai méltán keltenek mindenütt feltűnést.”

Fellendül a gazdasági élet, az idegenforgalom is, ünnepi hetek szervezésébe kezdenek, az új beruházások munkát adnak az iparosoknak, a rádió és az ország is felfigyel a városra. Ennek az „aranykornak” az okaira, történetére, időbeli és térbeli korlátaira részletesebb elemzéssel kellene egyszer fényt deríteni.

³² SH. 1939. okt. 3. p. Bakó egy ideig Sopronban élt mint tanítóképzős, .d. Soproni Szemle XXXVIII. /1984/, 180. lap. – A polémiáról Augusztinovicz i. m. 298. és Csaba József: Soproni Szemle XXI. /1967/, 64. lap.

³³ Erdélyi Tibor /1904—1984/főhadnagyot felfedezik mint költőt: Uj siratója támadt a magyar végeknek. SH. 1934. jan. 5. 3. p. Ekkor a Várkerület 109-ban laknak. A házat 1944. dec. 6-án lebombázták.

³⁴ Marosvásárhelyen 1943. máj. 31-én, Nagyváradon jún. 1-jén és 2-án, Kolozsvárott 1944. jan. 8-án és 9-én szerepelt az Irodalmi Kör gárdája, közel azonos műsorral. Joós versei helyet kaptak, de ő maga nem. Ld. Augusztinovicz i. m. 299. lap és Hegedűs i. m. Vö. a Joós Sándor szereplései, verseinek előadása c. fejezettel /22., 23., 24. pont./.

Csaba buzgólkodása újabb eredménnyel jár. Mikor meghívására 1940 februárjában Móricz Zsigmond Sopronban előadást tart³⁵, legalább egy, de valószínűleg több Joós-verset magához vesz, s a Kelet Népe egyik közeli számában a Gyalogút címűt megjelenteti. Már február 18-án örömmel könyveli el Szőke László³⁶ az Új Sopronvármegyében ezt a sikert.

Ignác Rózsa 1942. december 8-án szerepel először Sopronban³⁷, Az Irodalmi Kör előadójánál. Joós Sándor visszaemlékezése szerint elvitt tőle vagy féltucatnyi verset, amelyeket az akkori Színházi Életben közölt, egy cikkkel kísérve. Sajnos ezidáig ennek nincs nyoma. Megjegyzendő, hogy a szóban forgó hetilapnak akkor már Színházi Magazin volt a címe, és példányai közül éppen az 1943. évi 1. szám hiányzik az Országos Széchényi Könyvtár-ban.

A költő két vers kezdő soraira emlékezik, ezekből megállapítható, hogy a Néha elfáradok (a Porszemek c. kötetből) és a Robotom című, ugyancsak 1937-ből keltezhető versek is benn voltak a csomagban. Lehetséges tehát, hogy az eset korábbi, de akkor ki volt a „postás”, aki a fővárosba vitte a költeményeket?

A soproni Turul Hűség Bajtársi Törzse tagjai sorába iktatja az újság „kiváló házi poétáját”. Valaki megjegyzi: most legalább a Turulnak is van egy Joóstehetsége. 1940. április 12-én közlik a hírt, hogy a Turul a törzs íródeákjává választotta Joóst³⁸. Ez számára annyit mindenesetre ért, hogy a díszábrázolásnak nevezett színházi este4n budapesti színművész szavalta három versét. Ez 1940. május 25-én, szombaton történt. A versek Pataky [Jenő] tökéletes előadásával párosulva igen nagy sikert arattak és a zúgó tapsok a fiatal költőt is a függöny elé szólították.” (Hétfőn már mundérban feszített a tüzéreknel.)³⁹

Az azévi könyvnapok alkalmával két soproni könyvszínesíti a választékot. Az egyik. Joós Sándor második verskötete. „A kovász éneké”-t a Nyugati Őrszem adta ki, tehát Csaba Józsefnek bizonyára nagy érdeme. Kiadó és szerző között az összhangot azonban megzavarta valami. A költő a kiadás hajrájában, mivel katoná, nem lehet jelen. az előzetes beharangozás szerint „nem kétséges, hogy az új Joós Sándor-kötet, amelyből merített Mühl Aladár festőművész illusztrációival bibliofil kiadás is készül, eseménye lesz a tavaszi könyvpiacnak”. A füzet – tizennégy verssel és a Mühl-rajzokkal – júniusban meg is jelent.

Joós így látja a dolgokat 1987-ben: „Csaba Józseffel egy ideig jó barátságban voltam. Talán csak azért, mert nagy híve volt az akkori falukutatóknak, mint Darvas József, Illyés Gyula, így igyekezett engem népszerűsíteni, főleg a líceumi önképzőkörön keresztül, aminek vezetője volt. Akkoriban esett szó egy új kötet kiadásáról. Ezt megbeszéltük egy bibliofil alakban. 200 előjegyzést szereztem kemény kötésű kiadásra. Csaba ezt az egész ügget magára vállalta. Közben katonai szolgálatra kellett bevonulnom. Oda kaptam az értesítést, hogy a versek füzet alakban jelentek meg. Mire egy nyilatkozatot tettem közzé az újságban, melyben bocsánatot kértem előjegyzőimtől, hogy hibámon kívül nem tudom ígéretemet teljesíteni. Persze az eladás leállt. Mire Csaba egy ledorongoló cikket akart közzétenni, amit nem közölt a szerkesztőség azzal a megokolással, hogy nem értenek vele egyet ...”

A fent említett nyilatkozat helyett egyelőre csak egy tábori lap közlését találtuk meg. Ebben Joós arról ír, hogy nagyon hiányoznak neki az otthonin hírek, s üdvözlí a szerkesztőséget. „Hetek óta most ez a pár sor az írásom” – teszi hozzá. Olyan nagyon rossz viszonyban nem

³⁵ Ld. Kovács József László: Nyugati Őrszem ... 191. lap és tudósítás az esetről: UjSvm. 1940. febr. 11.

³⁶ Szőke Lászlóról ld. Soproni Szemle XLI. /1987/, 188—189. lap.

³⁷ Ld. Hegedűs i. m. II. köt. 294. lap

³⁸ Az egyesületnek sok tanítóképzős volt a tagja, pl. Kónya Lajos is. Egyik vezetője Thalabér Lajos ipariskolai rajztanár, aki 1946-ban, a kommunista párt tagjaként, a Soproni Őszi Vásár rendezésében buzgólkodik. Ld. Soproni szemle XL. /1986/ 198. lap. Ez is mutatja, milyen nehéz egy szervezet és a hozzá tartozó /csapódó/ személyek megítélése.

³⁹ N/owinszky/R/ezső/ cikke UjSvm. 1940. máj. 26. 2. p. A rendezők a várostól a villanydíj elengedését kérik, mert csak erkölcsi sikerük volt. Nem adnak helyt kérésüknek. SVL. 11295/1940. jún. 21.

lehetett Csabával, mert 1945. március 5-én született második gyermekének, aligha véletlenül, a Csaba József” nevet adta⁴⁰

+

Tűzoltónak lenni nem könnyű békében sem, hát még háborúban. Nem csoda, hogy a költő barátai megpróbálnak számára valami nyugalmasabb állást keresni. Szőke László a messzi Ungvárról téteti levelét az Uj Sopronvármegyébe, 1941. július 12-én, amelyben íróasztalt kér Joós részére a soproni városházán. „Joós Sándort Sopron fedezte fel. És ha már felfedezte, kérem az ősi magyar erkölcs nevében Sopront, segítsen rajta ... ha valaki költő, akkor megérdemli a társadalom bizonyos tiszteletét ...” Azt is megállapítja a levélben, hogy Joós nem találja a helyét, más lelkivilágú emberek közé került, akik bizony nem mindig értik meg az ő gondolkodását, érzéseit, vágyait.

A kérésnek nem lesz foganatja, de 1941. november 18-án az újonc tűzoltót, az egy évi kifogástalan próbaidő után, véglegesítik, és tűzoltóvá léptetik elő, a II. oszt. altiszti fizetési csoport szerinti illetményekkel. Előzőleg – június 10-én – leteszi a gépjárművezetői vizsgát, s mivel ez a tűzoltóság érdekeit szolgálta, sőt kötelessége volt, a 45 P vizsgadíjat megtérítik neki⁴¹.

Az újság jó helyről szerzett biztató értesüléseit közli 1942. március 26-án: „... nagyon komolyan foglalkoznak a fiatal költő felkarolásának gondolatával és többek között arról is szó van, hogy Joós Sándort bekapcsolják a legelőkelőbb magyar szépirodalmi folyóirat, a Nyugat utódjaként megjelenő Magyar Csillag gárdájába, továbbá a magyar rádió felé is egyengetni kívánják az útját”. Részt vesz a TESZ ifjúsági szakosztályának irodalmi estjén, működő tagja lesz a Frankenburg Irodalmi Körnek, s eredményeiért ott elismerő oklevelet kap⁴².

A biztos állás és a növekvő sikerek bátorítják fel arra, hogy bizonyára régi elképzelésének, kis családja számára saját otthon építésének megvalósításába kezdjen. Akkor éppen a Szent György u. 4. sz. alatti kétemeletes, nyolclakásos bérházban lakik. Zsúfolt ház, minimális komforttal⁴³.

Előzőleg – 1948. március 24-én – volt már egy kísérlete (lakhelye: Várkerület 7.). Akkor a Wieden (ma Gazda u.) 1/a. alatt megüresedett lakás kiutalására számított. Egy szoba, mellette mosókonyha, amit konyhának rendezne be, s pince. Ha a város némi javítást és átalakítást elvégezne, hajlandó a mostani 5 P-s havi lakbér helyett magasabbat fizetni. Kérélmét valamiért néhány nap múlva visszavonja⁴⁴.

szeptember 19-én kéri, hogy neki adják el az 1939-ben elnevezett Handler Nándor utcában (ma: Szív u. Lóki sor és a Kurus körút között) lévő, még csak ONCS (Országos Nép- és Családvédelmi Alap) – családi ház építésére sem alkalmas, mindössze 49 négyszögölnyi telket. A kérést a tűzoltófőparancsnok támogatja, a kisgyűlés pedig megszavazza. 1942. december 15-én fizeti be a 600 P-t. (Ekkor már Bezerédj u. 1-ben laknak.) 1943. május 5-én azonban kénytelen lemondani róla. „Minden utánajárásom hiábavalónak bizonyult, hogy valamelyes építési kölcsönt tudjak szerezni és a mostani körülmények között egyáltalán nincs rá reményem, hogy a házat fölépíthetném ... sajnos adósságba keveredtem, amit másképpen kifizetni nem tudok. A megélhetés napról-napra nehezebb lesz és így fizetésemből sem tudok semmit sem nélkülözni, mert különben magam és családom teljesen lerongyolódunk. ezt a

⁴⁰ SVL 04417/1945. márc. 10.

⁴¹ Véglegesítése: SVL. 21858/1941. I., vizsgája: SVL.13090/1941. júl. 2.

⁴² A TESZ/Társadalmi Egyesületek Szövetsége/-estről: SH. 1941. nov. 16. 3. p. Az 1934 óta létező működő tagságról: A Frankenburg Irodalmi Kör főtítkári jelentése az 1942—43. működési évről. 31. lap. Oklevél: UjSvm. 1941. jan. 15. 2. p.

⁴³ Heimler Károly: Sopron topográfiaja. Sopron, 1936. 106. lap.

⁴⁴ SVL 06038/1942. márc. 24.

600 P-t szeretném arra fölhasználni, hogy a dolgaimat kissé rendezhessem.” Május 27-én kapja az értesítést, hogy felveheti a pénzt⁴⁵. (Ekkor utazik az Irodalmi Kör gárdája Marosvásárhelyre, Joós szeretne kikapcsolódni, de csak verseit viszik magukkal ...)

Nem sokkal később újabb reménysugár villan a láthatáron. Az Uj Sopronvármegye két közleményben is tudtára adja azoknak, akik „szerető-féltő figyelemmel kísérik ... sajnos eléggé rögzös pályafutását”, hogy a költő legközelebbi verskötete Budapesten jelenik meg. 1943. július 28. áll a fejlécen. Már október közepén jön a hideg zuhany: a Centrum-kiadó csak akkor jelenteti meg Joós „Hazavágyás” c. kötetét, ha a szerző 1000 P-vel beszáll az üzletbe. Honnan vegye? „Szomorú, megdöbbentő és felháborító korkép, sőt kórkép ez, amely ezer pengőtől teszi függővé a tehetség elismerését, az új magyar érték megszólaltatását és közkinccsé tételét” – háborog az újságíró.

Megpróbálják menteni, ami menthető: Varga József ny. miniszter, Sopron országgyűlési képviselője, közbelép. Lehetőség az újabb bizakodásra. Sőt november végén már azért utazik Joós Budapestre, mert minisztériumi anyagi támogatást helyeztek kilátásba. Ennek az útnak a konkrétuma azonban csak annyi volt, hogy átnyújthatta Szelezky Zitának, a tavasszal tartott soproni Turul-katonaest egyik szereplőjének az emléklapot⁴⁶

+

Sopron viszonylag későn, 1944-ben, ismerte meg a háború borzalmait. A növekvő ellátási nehézségek, a katonakórházaknak lefoglalt iskolát, az egyre jobban összezsúfolódó menekültek tömege elvette az élő, lüktető kultúra elől a levegőt, Ezt betetőzte a nyilas uralom, s az utolsó háborús tél bombázásainak sora. Ilyen körülmények között szerepelni már nem, de alkotni is csak nehezen lehetett. A szálak meglazultak, az emberek egyre inkább csak magukkal törődtek. Joós budapesti kapcsolatai ennek ellenére sem szakadtak meg. Horváth László 1943. május 11-ével beszüntette a Soproni Nemes megjelenését⁴⁷, és a fővárosba költözött feleségével együtt. Ennek minden bizonnyal a zsidótörvények voltak az okai, bár azt is meg kell jegyeznünk, hogy a vidéki sajtóra egyre nehezebb napok vártak. Nemcsak a szellemi elnyomorítás, a gazdasági nyomás szintén egyre elviselhetlenebb. Az Uj Sopronvármegye csak 1944. június 30-ig bírta, aztán beolvadt a Soproni Hírlapba, mert képtelen lett volna a rendelet által előírt plusz négy újságíró fizetni⁴⁸.

Horváth Lászlóék Budapesten a Család című, havonta megjelenő folyóiratban, annak XII. évfolyamától, pontosabban 1943. június 15-től vállaltak szerepet. Horváth ettől kezdve, mint főszerkesztő jegyzi a lapot. Egyik munkatársa az ugyancsak Sopronból ismert Szőke László Felelős szerkesztő és kiadó egy öreg, erősen jobboldalinak látszó nyugdíjas katona, bizonyos Barabásszegi Bihar elemér. Korábban ő volt a főszerkesztő⁴⁹. Joós visszaemlékezése szerint levelet kapott Horváthéktól, hogy minden számban szeretnének egy-egy Joós-verset látni. „Kívánságuknak eleget téve, odaküldözgettem dolgaimat.” Mindössze három versről van szó, mind a három előzőleg megjelent már az Uj Sopronvármegyében. A Család az utolsót 1944 februárjában közölte, utána még márciusban egy hírben olvashatunk a szerzőjéről, aki héthatárban dicséri Szelezky Zitát, mert „lent járt a költő kis városkájában és verseket szavalt, köztük a költőnek verseit is ...” aztán Budapesten „a művésznő nyomban fogadta. És

⁴⁵ Vétel: SVL. 17981/1942. 85 kü V.; lemondás: SVL. 8788/1943. Az utca nevééről ld. Sopron ... utcanévjegyzéke 1988. Sopron, 1988.

⁴⁶ Remény: UjSvm. 1943. júl. 28. 2. p.; hideg zuhany: UjSvm. 1943. okt. 15. 3. p.; újabb remény: UjSvm. 1943. okt. 21. 5. P.; Bp.-en: UjSvm. 1943. nov. 27. 5. p. és „család”, ld. 50. jegyzetet.

⁴⁷ SVL. 13246/43. júl. 9. Már Bp.-en lakik/Király u. 1. c./ A bejelentés dátuma vlsz. elírásból, 1942. máj. 11.

⁴⁸ Erről szóló közlemény: UjSvm. 1944. jún. 30. – júl. 1-jével kapcsolódnak be a SH.-ba.

⁴⁹ Barabásszegi Bihar elemér /szül. 1875/, ny. tábornok, a Fehér Ház Bajtársi Szövetség tagja. Katonai tárgyi cikkeit említi. Ld. Kerkápoly M. Emil /szerk./: A magyar legújabb kor lexikona. Bp., 1930. 477. lap.

új verseit is meghallgatta”⁵⁰. A kapcsolatnak ezzel vége. Horváthék a deportálástól, ostromtól megmenekültek.

Joós 1945. március 10-én családi pótlékot kér. Ekkor a Színház u. 10-ben lakik. Családját viszont még a bombázások elől Kapuvár mellé, a Földvári majorba menekítette. Felesége ugyanis innen származott. A háború utolsó napjait éljük. Már senki sem intézkedik⁵¹.

+

A költő maga gépelte verseinek egy kötege fennmaradt. Ez „persze nem teljes. Főleg azok a versek hiányoznak, amik beállítottságuk miatt nyomtatásban nem jelenhettek meg, mert esetleg bírósági eljárás lett volna az eredmény. Volt egypár, ami csak kézről-kézre járt. Pl. Sopron minden évben egy színházi ünnepség keretében emlékezett meg a népszavazás évfordulójáról. (Ez már a háború alatt történt.) Fölkértek egy alkalmi vers megírására. A nyugati gyepüknél címen írtam egy verset, amit a műsorfüzetben teljes egészében kinyomtattak. Mielőtt a függöny fölment volna, jött a rendőrség a belügyminisztérii rendeletre hivatkozva, hogy bizonyos részeket változtassak meg, egy versszakot teljesen hagyjak ki. Erre én határozott nemmel válaszoltam, mire a verset betiltották, és az összes műsorfüzetet elkobozták. Vagy a Wieden című versemnek a befejező sorai így szóltak: > A Győri úton berobog a reggel, mint a vörös áradat. < Így írni akkor bűn volt. Ezek az írások kéziratnál nem igen jutottak tovább, esetleg egyesek kézről-kézre adták”. (Megjegyzendő, hogy a Wieden, a poncichter-negyed kellős közepén, szinte jelképe volt akkor a soproni volksbundistáknak.)

A felszabadulást mint tűzoltó élte át, de már június 5-én bejelenti, hogy lemond állásáról. Két nappal előbb az Uj Sopron-ban megjelenteti Együtt c. versét („... míg morc urak jó hitét széttörve / életre kelnek a régi holtak is / és fáradt karunkban új vér csörgedez.”)⁵².

A Frankenburg Irodalmi Kör folytatójaként jelentkező Soproni Irodalmi Társaság július 11-én „Romon virág ...” címmel rendezett zászlóbontásán verseit szavalják⁵³, ám négy nappal később régi híve, Szőke László, már búcsúztatja a Kapuvárra távozó költőt az Uj Sopron hasábjain. Addigi tevékenységét összefoglalva megállapítja, hogy kultúrembervolt, aki állandóan képezte magát, s egyre több vizsgát rakott le. (Valóban, már mint tűzoltó iratkozott be a felső kereskedelmi iskola esti tanfolyamára, s hogy ezt nem tudta elvégezni, annak még 1944-ben, az iskolák bezárása volt az oka.)⁵⁴

Szőke László Joós Sopronból való távozását egy indokolja: „Most, amikor a demokratikus Magyarország visszaadja a földet azoknak, akiket megillet, Joós Sándor hozzátartozói is földhöz jutottak. A hazahívó föld Joós Sándort Kapuvárra szólította.” Lényegében így emlékezik vissza maga a költő is⁵⁵.

+

További életútja távol esik a költészettől, ezért csak röviden vázolólok Földműves nem maradt sokáig: a kapuvári rendőrség politikai előadójaként hallat magáról⁵⁶. Sopronba helyezik rövid időre, majd megint vissza Kapuvárra. Koholt vádak alapján 1949-ben három évre ítélik. Ezt letöltve a győri vagongyárban talál munkát. Innen távozik családjával 1956-ban Angliába.

⁵⁰ A hír: Család XII. évf. /1944/ márc. XVIII. lap.

⁵¹ SVL. 04417/1945. márc. 10. Családi pótlék kérése. Kiderül belőle, hogy gyermeke Vitnyéden született.

⁵² A lemondás: SVL. 07295/1945. jún. 2., a vers: Uj sopron 1945. jún. 3., ld. 173. és 201. ssz.

⁵³ Ld. Joós Sándor szereplései, verseinek előadása 28. pont.

⁵⁴ Joós visszaemlékezése 1987. márc. 18.: „Ebben a város segített.” Kellemtelensége támadt, mert az iskolai dolgozatban /vlsz. 1943-ban/ ezt írta: „Míntha egyéb gondunk, bajunk sem lenne, országos ünnepséget csapunk egy Herczog nevezetű verseci svábnak.”

⁵⁵ Szőke László: Joós Sándor búcsúja Soprontól. Uj Sopron 1945. júl. 15. 4. p.

⁵⁶ Uj Sopron 1945. júl. 19. 2. p.

előbb egy farmernál dolgozik, majd csokoládégyári munkás lesz. Ma nyugdíjas. A magyar emigránsokkal nem érintkezik. Vékony szál a hazához: Sopronban élő öccsével tartja a kapcsolatot.

Verset 1945 óta nem írt (mert a rendőrségen felettesei hivatalból felülbírálhatták volna, a börtönben nem adtak rá lehetőséget, győri segéd munkásként pedig ... erre nincs magyarázat), sőt a nála lévő kéziratokat is meg akarta semmisíteni. Kár lett volna. Mert egy tanulság mindenképpen leszűrhető ebből a csonkán maradt, ígéretese pályából: nemcsak az egyén visel felelősséget saját tehetségével szemben, hanem a környezete is. A felfedezés önmagában kevés.

III

Minden dal, szín
szabadon csendül,
valahol fent
mégis csudás harmóniában foly.
J o ó s Sándor: Szabadvers

„Kisfalum határát össze-vissza járom, / Oly ismerős minden irt, ezen a tájon. / Olyan szép itt minden / Hiszen nem is régen / Itt szállt fel felettem az én gyermekségem” – emlékezik a Hegyfaluból hazalátogató zsellérlegény.

Joóst szombathelyi fölfedezője 1928-ban nem meri százszázalékos tehetségnek kikiáltani. „Ennek az egyszerű költőnek a versei nem világfelfordítók, nem irányt jelentők, de kedvesek és szépek, mint falusi házak ablakaiban a muskátlivirág és tiszták, kedvesen (kiemelések tőlem, H. J.) csengők, mint a szikláról rohanó hegyipatak vize. Aki ennek a víznek a tükrén keresztül nézi Joós Sándor költészetét, kell hogy utánakapjon és új milióbe helyezze, mint ahogy hazavisszük a parti ibolyát és illatától tavaszra kap a lelkünk.”

Szőke László 1945-ben így fogalmaz: „És ezekben a ritmusokban volt valamit tiszta, szép, fertőzetlen őserő. Volt bennük valami a búzatáblák üzenetéből, az eke nyomán kiforduló föld drága illatából ... Búcsúzunk tőle és egyik versének kedves (kiemelés tőlem, H. J.) sorait idézzük búcsúzóul: „> Igen, cselédek módján lakjuk a házat, / Az úr kiméri szűkös kenyერünk, / De itt a földön nincsen alázat, / Az árnyékuk hosszú / És a nagy jövőndő együtt lesz velünk. <”⁵⁷

Az első és utolsó nyilvánosságra került kritika a költőről egyaránt kiemeli a tiszta, fertőzetlen őserőt, és egyaránt kedvesnek tartja a Szabolcska Mihály-szerű és a szinte félreérthetetlenül forradalmi sorokat. A két cikk között eltelt tizenhét évben több írás foglalkozik a költővel. Ezeket nagyjából két csoportra oszthatjuk. Az egyik, s ide tartoznak a rövidebbek, de számosabbak, a felfedezők, barátok kis csapatának alkalomszerű, inkább a hírekhez kapcsolódó kommentáló sorai. A másik csoportba kritikusai rangjukra adó szerzők rendszerező elmefuttatásait sorolhatjuk. A baráti kör: Horváth László és felesége, Szőke László, Szentirmey Rezső és – felemás módon – Közi-Horváth Miklós⁵⁸. Rajongó jelzőik leggyakoribbjai az „izmosan tehetséges” és persze a „kiváló házi poéta”. Közleményeik közül

⁵⁷ Az Apámmal c. vers 5. strófája az UjSvm. 1939. dec. 31-i számában így hangzik: „, Igaz cselédek módjára lakjuk a házat. / Az úr kiméri szűkös kenyерünk, / De itt a mezőn nincsen alázat. / Árnyékunk hosszú / És a nagy jövőndő együtt hál velünk.” Id. 155. ssz.

⁵⁸ Közi-Horváth először /1937/ pozitívan méltatja a parasztköltőt, ennek ellenére az UjSvm. megjelenéséről kezdve nem közli verseit, s tudósításaiban mindig Erdélyt helyezi elébe, és örök elégedetlenségét veti szemére /1942/. Szentirmey haláláról: UjSvm. 1941. márc. 28. 2. p., 43 éves volt. Nowinszky Rezső az UjSvm. felelős szerkesztője 1941. jan.1-jétől

egyét emelünk ki. Szentimrey Lajos, az Uj Sopronvármegye korán elhunyt felelős szerkesztője írta 1940. március 3-án:

„Numen adest. Meghatott és büszke örömmel külön is fel kell hívjam olvasóink figyelmét kiváló költőnk, Joós Sándor mai kis remekművére. Ezt a verset már hibátlan igazgyöngyként zárhatjuk szívünk ékszerdobozába. Numen adest! Szellem, világító lélek jelentkezik itt a művelt versmuzsika ezüstcsengős szavától kísértén. Bizonyítva, hogy az őstehetségek elkallódhatnak, de az igaz ősi tehetségnek a kulturálódás és a komoly érdeklődésnek feléje fordulása nem árt. Aki ezt a >Kovász énekét< írta, annak csillag van a homlokán és biztosan lépdel a magyar Géniusz kezén a csillagok felé.” A vers címe elől elmaradt a határozott névelő, különben ez a költemény áll Joós második kötetének élén. Az pedig Csaba József gondozásában került közönség elé. Irodalomból nem különösebben képzett ügyvéd-újságíró és kritikus, irodalomszervezői gyakorlattal rendelkező tanárember véleményének egybeesése jelzi, hogy a költői termés általános sikert aratott darabjáról van szó. Az összesen mintegy háromszáz versből álló életmű legnagyobb része a Soproni Hírlapban (84), az új Sopronvármegyében (44) és a Porszemek c. kötetében jelent meg. Ez utóbbi 101 darabjából 54-et alighanem sehol máshol nem publikált. A képet még változtathatja az igen hiányosan fennmaradt Soproni Notesz feltárása. Ebben eddig két első közlést találtam⁵⁹. A Soproni Helikonban (3), a Nyugati Őrszemben (3), a Soproni és Sopronvármegyei Kalendárium 1944-ben (2) és a Család c. fővárosi orgánumban (3) helyet kapott alkotásai mind másodközlések. Kivétel csak a Kelet Népében olvasható Gyalogút c. verse. A kovász éneke c. kötetének csak egy darabjával nem találkoztunk máshol. Joósnak több, még meg nem jelent kézírata maradt meg, sok viszont elveszett: nem nagyon őrizte őket⁶⁰.

Hogy a megjelentek közül mi tetszett a közönségnek, cím szerint csak keveset tudunk említeni. A Bakugrás (bemutató: 1940. febr. 28.), az elmegy a vonat, Amíg elalszom és a Valaki utánam jött c. költeményein kívül (az utóbbiak bemutatója: 1940. máj.25.) csak egyet, az édesanyjáról szóló versét említik 1944. november 12-én, a cím pontos megjelölése nélkül (talán az Anyám útja 1940-ből). Kritikusai idézik még a Tudnék ..., a Nem tudom ... és a Ki tudja, holnap? c. versek egy-egy részletét, ill. a Porszemek néhány sorát.

A költő előszóban három megnevezett alkalommal biztosan, többször valószínűen, több verset adta elő, de csak a városon belül. Kuszák tanár legalább tizenegyszer szavalta Joós verseit (Székesfehérvárt, Marosvásárhelyen, Nagyváradon és Kolozsvárott is), más meg nem nevezett soproni előadóműsorán négy rendezvényen szerepelt (egy Győrött zajlott le, egyet pedig a rádió közvetített). Fővárosi művészek egy-egy esetben vették fel műsorukra (Pataky Jenő, Ujlaky László, Szelezky Zita), illetve a soproni származású, még kezdő Péteri Nikolája három alkalommal⁶¹.

+

Vajon az, amit ma nyomtatásban olvashatunk, mennyire egyezik meg azzal, amit a költő leírt? Joós visszaemlékezéseire és a kevés megmaradt kézíratra támaszkodva kísérelünk valamilyen választ adni. Meglehetősen lehangoló képpel kell kezdenünk. A kovász éneke negyedik versszakától megfosztva került első ízben az olvasók elé. A vasárnapi számban! A szerkesztők szégyenkező zavartságukban szerdán most már helyet szorítanak az egészek.

⁵⁹ Az általam ismert számokban /SVL. és Országos Széchenyi Könyvtár/ a következők jelentek meg: 14. ssz., 23. ssz., 36. ssz., 43. ssz. Közülük a 14. /egy fillér/ és a 36. /Nem történt semmi! az első közlés.

⁶⁰ A Joós-féle kéziratcsomóban talláható hét, meg nem jelent vers. Vlsz. ez az Angliából érkezett csomó a Hazavágyás c. kötet tervezett anyaga lehetett, s így maradt egyben.

⁶¹ ŰA tudósítások igen hiányosak. Rendszerint megelégednek a „soproni költők versei” megfogalmazással. Maguk a műsorok viszont még nem kerültek elő.

Ekkora hibára máshol nem akadtunk, de olyasmi többször előfordul, hogy a nyomda ördöge értelmetlenül dobálja össze az egyes szavak betűit. Van aztán olyan vers, amelynek sajtóba került vége teljesen kiforgatja a kézirat értelmét. Kenyéren és vizen c. költeményének befejezése: „... és az élet lázadása lesz mindig, / míg négy fal között élek / kenyéren és vizen.” Nyomatásban. „... és az élet áldozás lesz mindig, / míg négy fal között élek / kenyéren és vizen.” Itt már lehet olyan gyanúnk, hogy mások is közbeszóltak a szalonképesség érdekében⁶². Ám milyen szelidítés lehet az, mikor a „Pedig úgy beszélték, hogy béresek vagyunk, a barázdák hátán legutolsó fajta” a nyomtatásban: „Pedig azt is mondták, hogy béresek vagyunk, az emberek között legutolsó fajta” formában jelenik meg?⁶³ Ez ellene mond annak, hogy Joós sohasem változtatott a kéziratán. És nemcsak ezt, hanem több hasonló tartalmi és formai változtatást is találunk, ha összevetjük a kéziratokat a megjelent versekkel. Szótagszámban, sorok széttördelésében, vagy éppen összeragasztásában. Aztán az értelmes sajtóhibák: pl. „őszi” helyett „ösi”⁶⁴, „nappalok” helyett „napok”⁶⁵, „ujjaink között” helyett „ujjaim között”⁶⁶ vagy: „A mező kifakult, mint keretre dobott vászon” helyett „A mező kifakult, mint kertre dobott vászon” olvasható⁶⁷. Hogy a sorokat kezdő betűk nagyok-e vagy kicsik, az alighanem a hagyományörző szedőkön múlt. ezt látjuk legalábbis A kovász énekénél⁶⁸. Egyébként a helyesírás és központosítás kérdésében bizonyos nagyvonalúság jellemzi a költőt és a soproni szedőket egyaránt. A szedő néha nekiveselkedik és elhelyez hosszú magánhangzókat, de a vesszőkkel fukarul bánnak valamennyien. Az előbbi hiányosság magyarázható a nyomdákban akkor használatos Balassa-féle helyesírással, illetve a szerkesztőség írógépének (írógépeinek) billentyűzetével⁶⁹; az utóbbira az állapíthatjuk csak meg, hogy Joós a vesszőket nem annyira nyelvtanilag, inkább a hangos elmondás szüneteinek jelzésére használta, s ha egyszer kiadta a kezéből a művét, nem törődött többé vele. Így aztán gyakran az az érzése támad az embernek, hogy verseit úgy kell nézni, mint az impresszionista festményeket; a közlőről kusza vonalak és foltok messziről állanak össze hangulatos egésszé. Egy kicsivel több műgond, s a jónak induló versek megbicsaklásai eltűnhettek volna. ezt állapíthatjuk meg mi is, kritikusaival összhangban. Verseinek átnézése arra enged következtetni, hogy ezeket nem sokat érlelte magában, hanem amikor alkalmá adódott, elővette vonalas jegyzetfüzetét, s megírt egy-egy ötletet verssé. A Khoór-féle gyűjteményben őrzött eredeti ceruzás kéziratok és gépelt tisztázataik és a megjelenés dátumának összehasonlításából következtethetjük, hogy az ihlet perceitől a nyomdagép zúgásáig gyakran legfeljebb négy-öt nap telt el⁷⁰.

⁶² Erre célzást találtunk az UjSvm. Egy-két mondatban c. rovatában. 1942. márc. 26. 4. p.: „Joós Sándor irodalmi útjának egyengetésére – mint megtudtuk – Sopron hűségdíjas kiváló íróját, Becht Rezsőt kérték fel.” A Kenyéren és vizen c. verset ld. jegyzék 165. ssz.

⁶³ A régi mezőkre így emlékezem. Ld. jegyzék 133. ssz.

⁶⁴ Uo. Kézirat híján tarjuk sajtóhibának, holott lehet tudatos javítás is.

⁶⁵ Szeressetek engem. Ld. jegyzék 153. ssz.

⁶⁶ Halott állomáson. Ld. jegyzék 158. ssz.

⁶⁷ A régi mezőkre így emlékezem. Ld. jegyzék 133. ssz.

⁶⁸ Az újságban és a kötetben minden sor nagybetűvel kezdődik, a Joós-féle kéziratcsomóban lévő gépelt kéziratban viszont csak a mondatkezdő betűk nagyok.

⁶⁹ A gépelt kéziratok többsége álló betűs gépen készült, a fekete indigós másolatokkal, néhány darab viszont jellegzetes dőlt betűs Remington-írógépen, amilyent az ügyvédi irodákban használtak, még az ötvenes években is, mert sok másolat volt készíthető vele, és mert billentyűzetén a négyszögöl, az és társa” jele, a paragrafus, a kétféle zárójel és az umlautos 'a' is megtalálható volt. A régi írógépek billentyűi közül általában hiányoztak a hosszú í, ú, ő és ü.

⁷⁰ Dr. Khoór Ödön soproni kórházi főorvos magántulajdonban lévő, ismert kéziratgyűjteményében 5 kartonnyi anyag tartalmaz Joóstól származó vagy rá vonatkozó írásokat. A számozatlan ívek bordó színű kartonból készültek, méretük 50 x 31 cm, befűzés végett perforáltak, celofán tokban vannak. A felragasztott kéziratok, ill. kivágatok mellett fehér tussal, a gyűjtő saját kezével írt megjegyzések találhatók. Az 1. íven az Embertől-emberig c. vers / jegyzék 53. ssz./ grafitceruzás kézírata 1937. máj. 18. dátummal, a 2. íven az Élni kellene c. vers tintaceruzás kézírata jún. 19-ről / jegyzék 55. ssz./, a 3. íven a Szeretném c. vers grafitceruzás kézírata /

„Verseimbe sohsem hagytam belejavítani, inkább eldobtam. Sőt az első kéziratot sem javítottam soha semmit” – emlékezik vissza, nem egészen pontosan, mert éppen az Embertől-emberig c. verséből kihúzott egy sort és a többi ceruzás kéziratba is belejavított. Az viszont igaz, hogy ez a néhány javítás még nem nevezhető aprólékos műhelymunkának. Talán éppen verseinek külső jegyei a legjobb bizonyítékai munkamódszerének. Csaba József véleménye erről: „könnyedén kezeli a formát és belső ihlete, rapszodikus felszakadó érzései határozzák meg a vers formai részét. Ebből következik, hogy szabadon, csupán a vers belső törvényei szerint versel.”⁷¹ Ez abban nyilvánul meg, hogy versszakai – ha vannak – mint odavetett színfoltok, csak emlékeztetnek valamelyik hagyományos strófaszerkezetre. Vegyük például a Gyalogút c. költeményét, amelyet Móricz Zsigmond közlésre érdemesnek talált (Kelet Népe VI. évf. [1940.] 4. sz. [febr. 15.] 7. lap)⁷². Öt hatsoros szakaszból áll, de ha a szótagszámot tekintem, legfeljebb annyit állapíthatok meg, hogy minden 3. és 5. sor rövid (4–6 szótagos) és rímel, mint ahogy rímelnék egymással a 2. és a 6. sorok, ám ezeknek, és a többinek hosszúsága a 8 és 12 szótagszám között váltakozik. Ennek megfelelően a sorok lejtésére sem mondhatunk valamilyen szabályt. A rímek ebben a versben gondosabban vannak megválasztva, mint általában. Pl. az első versszakban a „fürge gyík” a „veszik-kel került párba. (Itt jegyezzük meg, hogy ennek a kis hullónak a neve a Répce mentén rövid i-vel hangzik.) Aztán: „ér” (főnév) az „ér” igével fonódik egybe, a „sorfalat” pedig az „elmaradt”-tal. A többi rím talán kevésbé igényes (vitt—titkait, hopp—jobb, szellő—felhő, stb.). Mégis mi indokolja ezt a formát? Ha megfigyeljük (ld. a 40. lapon): a gondolatok először szemlélődő, lassú, el-elakadó, majd – az utolsó szakaszban – felgyorsuló ritmusa. Színe, hangulata, igazsága van ennek a falu életritmusát is visszaadó csendes méltóságnak. Joós láthatóan nem azzal törődik, hogy vajon másnak is eszébe jutott-e már hasonló gondolat, hanem azzal, hogy a sajátját fejezze ki. És ez a jó. A forma tudatosan vállalt nagyvonalúság, kitér az abból, hogy Szabadvers c. költeményéhez 1936. július 23-án az alábbi megjegyzést fűzi: Szeretném, hogy ha felelet lenne Magassy / helyesen: Magasi/ Arthur⁷³ egy régi versére, melyben a szabadverset szénaboglyának nevezi. „A „Sazbadvers”kezdő sorai: „Rét. / A tavasz terítette szét / ezernyi színű / csudás szőnyegét. / Senki sem mérte. / Senki sem rakta sorba. / Senki sem gyürte / számító béklyóba / s mégis szebb, / mint megannyi / sablonra szabott / mértani ábra.”

A kovász éneke c. kötetének bevezetője jól határozza meg azt a tartalmat, amely ebben a szabadon kezelt formában kifejeződik: „Hű maradt a helyi génuszhoz és éppen ezért melegen átélt emberi világot hoz pózoló zseniskedés és divatos parasztmítosz helyett ... Költészetének halk hangját elnyeli földrészünk geológiai rengése, de az ő éneke a kovász éneke. Amit ígér: lélek és kenyér.”⁷⁴

Csaba egy más helyen: „Joós Sándor a tiszta emlékek, a jóság, az elfojtott szomorúság, a finoman szitáló hangulatok költője.”⁷⁵...”a cselédi sors szürke robotjában is boldogabb és

jegyzék 96. szz.!, a 4. íven a Fej vagy írás? c. versé jún. 16-ról / jegyzék 54. szz./, az 5. íven Reményik Sándor levele, melyben Joós költészetét kb. úgy jellemzi, ahogy Csaba József SH. 1937. dec. 28. – Kéziratok lehetnek még Erdélyi Tibor özvegyénél is.

⁷¹ Csaba József: Joós Sándor versei: Porszemek. Sopron, 1937. Székely és Társa kiadása. SH. 1937. dec. 28.

⁷² Sajnos minden kommentár nélkül.

⁷³ Dr. Magasi Artur /1903 ? -- ?/ bencés tanár, magyar—latin szakos, 1934 ősztől tanított Sopronban, 1939. ápr. 11-ig. Versei előző állomáshelyén, Győrött, még Somogyi Ernő néven /is/ jelentek meg /kötete 1928-ban/, majd a saját nevében publikált. A SH. folyamatosan helyet adott neki. Az Irodalmi Körben versekkel és értekezésekkel szerepelt. ... mint az új Mécs Lászlót emlegetik” – írják az Irodalmi Magazin I. évf. /1936/ II. borítóján. Ld. még SH. 1934. nov. 11. 2. p.

⁷⁴ A bevezető szerzője: „Nyugati Őrszem” /bizonyára Csaba József/.

⁷⁵ Csaba József: Joós Sándor versei: Porszemek ...

igazabb költő, mint magukat mindenáron költővé erőszakoló, ügyesen adminisztráló, kultúrában csillogó, szomorú írócskák.”⁷⁶

B. véleménye: „Elénkállásod, forró emberiséged elhárítják a műbírálat fontoskodó csipeszének turkálását, a talentum színaranya csillog a sorok között. Verseidet jólesik elfogadni és jólesik megköszönni.”⁷⁷

Azonban, mint már céloztunk rá, nemcsak a szomorú hangulatokról van szó. „Adná Isten, hogy visszatérhetne az áldott anyaföldre s ne volna kitéve a városba szakadt östehetségek örök elégedetlenségének!” – sóhajt fel a Soproni Hírlap cikkírója 1942-ben⁷⁸. Ő azt is kihallotta a versekből, ami egy polgár számára kevésbé kellemes. És ez a cselédsors elleni lázadás hangja. Csak egy idevágó idézet a Hazavágyás c. versből /1942/: „Ugy megyünk a régi barázdákon, / Hogy fejünknel a felhők zengenek / S míg tompán csörögnek a jármok / Fölkelnek a halott béresek.”⁷⁹ Hogy hogyan értette? Erre3 bizonyosság a felszabadulás után elvállalt pozíciója.

+

Senki sem élhet elefántcsonttoronyban; kivallathatjuk Joós életművét arról, hogy melyik költő volt rá hatással, mégis rá kell jönnünk, hogy a kérdésre nincs igazi felelet. A már említett Szabadvers c. költeményén kívül még egy közvetlen reagálást találunk más költő művére, ez pedig az Ér mellől című, Székelyhidán, 1940 őszén papírra vetett verse: „Hát itt vagy / nagy, álmos, furcsa árok / sás, káka, nád még mind a régi / Halált álmodód merre járhat, / Tán csillagszemével a tengert nézi.” Itt keresi „szomorú, szép fejét az Ér víztükrében”, s azt fájlalja, hogy a költőóriás elment az óceánig. „Egy árva magyarról ki adhat számot / Ha elhagyja földjét és elfogy a hite / Tudom mi kergetett, bennem is az lobog. / Örök >nemérdemes< örök sötét romok ...”⁸⁰

Eltekintve Ady pontatlan idézésétől, sőt sorsvállalásának félreértésétől, ebben a versben se utánoz, hanem saját későbbi sorsa elleni tiltakozását – fogalmazza meg. Máshol viszont szóösszetételekben, fordulatokban mégis mintha felsejlene a költők költőjének „szomorú, szép feje”. Mindjárt a Sopronban elsőként megjelent Joós-vers eszünkbe juttatja Góg és Magóg fiát, mikor olvassuk: „Szaba-e szólnom? Csak sűgva, csendben ...”, de nem a párhuzam, hanem inkább az ellentét kedvéért. Ez a halkszavú kopogtatás nehezen hasonlítható kapuk döngetéséhez, de felesleges is összemérnünk⁸¹.

Az ilyen kifejezések: Isten-marok, koldus-magam, gondiszap, Nagyfogás, álomutak, gondteher, Istentitok, gondárnyék, vágybilincs, álomhab, a titkok csöndkapuja stb. talán szintén a költőtárs hatására vezethetők vissza, ám érdekes m ódon egy kritikusa se hasonlítja máshoz, vagy kéri számon tőle másoktól való különbözőségét, másokkal való megegyezését. Baráti körében vagy ismerősei között sincs olyan, Csabát kivéve, aki szélesebb távlatokban gondolkodva jelölné ki helyét a költészetben. Nem tudják, nem akarják, vagy nem is tartják szükségesnek, hogy célokat tűzzenek eléje, hogy mérjék előrehaladását, esetleg válságairól,

⁷⁶ Soproni szemle II. /1938/, 107. lap.

⁷⁷ B.: Joós Sándor verseskönyve van a kezemben. SH. 1938. jan. 20. 3. p. A szerző nem vlsz. hogy Becht. Aligha tegeződött Joóssal.

⁷⁸ Közi-Horváth Miklós írása. SH. 1942. máj. 1. 2. p.

⁷⁹ Jegyzék 190. ssz. A kéziratban: .../Tompán csörögnek a jármok / S fölkelnek a halott béresek.”

⁸⁰ jegyzék 178. ssz. UjSvm. okt. 24. Vlsz. már szept.-ben írta, s kéziratát leszerelése, okt. 7. után, már itthon adta át a szerkesztőségnek. Ld. Hétfőn délben érkeznek haza tüzeink Erdélyből. UjS,v. 1940. szept. 28. 3.p.

Hazajöttek a felszabadított Erdélyből a soproni tüzeink. UjSvm. 1940. okt. 1. 5. p. – Khoór nagy rajongója volt Adynak. Vö. Hárs József: Ady és közönsége a harmincas években Sopronban. Soproni füzetek '80. 180—183. lap.

⁸¹ A vers: Szabad-e? Jegyzék 4. ssz.

megtorpanásairól, írjanak. Közleményeikben az irodai élet valahol távol, a főváros irányában keresendő, s ami itt, vidéken található: egymástól elzárt kis világok ritka találkozása. Provincializmus ez? Vagy mélységes pesszimizmus, ami a kultúra hatását illeti? Ide kívánczok Berez Dezső beszédének egy részlete (elhangzott a Frankenburg Irodalmi Kör LVII. rendes közgyűlésén, 1932. december 4-én; a levéltárban lévő jegyzőkönyv alapján idézem): „... napjainkban szörnyű veszedelem fenyegeti a kultúrát. Nem külső veszedelmekre gondolok, hanem belső veszedelmekre. A közönyre és arra a szomorú valóságra, hogy a gazdasági válság első hírére³ annyi sok ember elrúgta magától a kulturális érdeklődést és gazdasági életét azzal igyekezett szanálni, hogy kulturális szükségleteiről lemondott. az eredmény: nyomorgó írók, nyomorgó művészek légiója és számtalan elvetélt gondolat, mely elkárhozik. Soha amióta civilizált világról beszélhetünk, nem volt ennyi ellensége irodalomnak, művészetnek, mint ma. A sport csodálatos eredményei, a XX. század technikájának minden fantáziát meghaladó vívmányai egész generációk érdeklődését sajtátítják ki.” (702—703. lap.)

Idéztük már Mészáros Sándort⁸². A poeta doctus (akiből elismert költő lehetett volna széles e hazában, ha akarta volna), meglepődve figyelt föl A kovász énekére. Fél óra hosszat beszélt róla a maga sajátosan zsúfolt, többszörös áttételekkel, célzásokkal, hasonlatokkal terhelt, s ezért nehezen befogadható (de a hallgatóban-olvasóban hosszú rezonanciákat keltő) nyelvén a szerkesztőségben úgy, hogy más nem jutott szóhoz. „Utána azt mondja – emlékezik vissza a parasztköltő -, milyen jól el lehet vitatkozni ezzel a Joóssal.”

A távolság felfogásban, költői magatartásban (bizonyára műveltségben is) a két ember között fényévekre tehető. Az egyik a Parnasszusról tekint alá, a másik csak szűk környezetét világítja be.

Mégis – állíthatjuk – némely csillag fénye elvész az égbolt hunyorgásában, a lámpás viszont itt, minket melegít. Akkor is, ha kevesen vagyunk.

+ + +

⁸² Mészáros Sándor /1870—1946/, magyar—történelem szakos tanár, a Fáy András felsőkereskedelmi iskola tanára, majd igazgatója, de amikor Joós oda iratkozott be, már nyugdíjban volt. Ld. Soproni Szemle XLI. /1987/ 166—169. lap és Augusztnovicz i. m. 292. kk.